

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ 7ο Διεθνὲς Συνέδριο Μεσαιωνικῆς Κεραμικῆς τῆς Μεσογείου εἶναι συνέχεια σειρᾶς ἐπιτυχημένων συνεδρίων, Sophia Antipolis (1978), Τολέδο (1981), Σιέννα (1984), Λισσαβών (1987), Ραμπάτ (1991), Aix-en-Provence (1995), πού ὑποστηρίχθηκαν ἀρχικά ἀπὸ τὰ Laboratoires d'Archéologie Médiévale Méditerranéenne d'Aix et de Céramologie de Lyon (1978) καὶ ἀπὸ τὴν ἰδρυθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ Association Internationale pour l'Etude de la Céramique Médiévale en Méditerranée στὴν Aix-en-Provence. Τὰ συνέδρια αὐτὰ κέρδισαν τὴν ἐμπιστοσύνη μεγάλου ἀριθμοῦ εἰδικῶν ἐρευνητῶν τῆς μεσαιωνικῆς κεραμικῆς τῆς Δυτικῆς Μεσογείου καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς, προώθησαν τὰ μέγιστα τὴν ἐρευνά της στὶς περιοχὲς αὐτὲς καὶ δημιούργησαν ἕνα ἐπιστημονικὸ ἐργαλεῖο, πού σήμερα ἀνοίγει προοπτικὲς καὶ κατευθύνσεις. Ἡ ἐπιθυμία νὰ διευρυνθῆ ὁ κύκλος πρὸς τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ τὸ Βυζάντιο διαμορφώθηκε μετὰ τὸ 6ο Συνέδριο στὴν Aix-en-Provence (1995), ὅποτε ἔγινε σαφὲς ἀφ' ἑνὸς ὁ κορεσμός καὶ ἡ ἐπανάληψη τῶν θεμάτων καὶ τῶν προβληματισμῶν γύρω ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ κεραμικὴ τῆς Δυτικῆς Μεσογείου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀνάγκη ἀναζήτησης προτύπων καὶ σχέσεων στὴ βυζαντινὴ κεραμικὴ καὶ δι' αὐτῆς στὴν Ἀνατολική. Ἦδη στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ συνέδριο γιὰ τὴ βυζαντινὴ κεραμικὴ, πού ὀργανώθηκε στὴ Γαλλικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν τὸ 1987, εἶχαν δημιουργηθῆ οἱ προϋποθέσεις¹.

Τὸ 7ο Διεθνὲς Συνέδριο Μεσαιωνικῆς Κεραμικῆς τῆς Μεσογείου πραγματοποιήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ παρακολούθησαν 292 σύνεδροι ἀπὸ πολλὲς χῶρες καὶ 100 περίπου ἀκροατές. Παρουσιάστηκαν σ' αὐτὸ 118 τίτλοι κατανεμημένοι στὰ πέντε θέματα, πού καθόρισε ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ στὴ συνεδρίασή της στὶς 29-30 Νοεμβρίου 1999 στὰς Σέρρας.

Στὸ πρῶτο καὶ κύριο θέμα τοῦ συνεδρίου **Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση: ἡ βυζαντινὴ κεραμικὴ ἀπὸ τὸ 10ο ἕως τὸ 15ο αἰῶνα** παρουσιάστηκαν γνωστὰ κεφάλαια τῆς βυζαντινῆς κεραμικῆς, εἴτε συνοψίζοντας τὴν ἐρευνα ἕως σήμερα εἴτε παρουσιάζοντας καινούργιο ὕλικὸ προερχόμενο ἀπὸ διάφορες περιοχὲς, καὶ νέες ἀπόψεις.

Τὰ ἀντικείμενα πού κυριάρχησαν στὸ θέμα αὐτὸ τοῦ συνεδρίου ἦταν ἐντοπισμοὶ ἐργαστηρίων κεραμικῆς καὶ τοπικῶν μιμήσεων, ἐπεξεργασία γνωστῶν ὁμάδων καὶ ἀναζητήσεις σχέσεων τῆς βυζαντινῆς κεραμικῆς μετὰ τὴν ἀνατολική, κυρίως ἰσλαμικὴ κεραμικὴ· οἱ σχετικὲς ἀνακοινώσεις προσέγγισαν τὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο ὄχι μετὰ γενικὲς θεάσεις ἀλλὰ τὸνίζοντας ἐπιμέρους σημεία, εἰκονογραφικὲς καὶ κατασκευαστικὲς ὁμοιότητες. Ἀνακοινώσεις μετὰ ἀντικείμενο τὴν εἰκονογραφία τῆς βυζαντινῆς κεραμικῆς ἔδωσαν πνοὴ φρεσκάδας καὶ ἡ ἀναγωγὴ σὲ γραπτὲς πηγὲς αἰσθησιμὴ πραγματικότητας.

Καινούργιο, ὡστόσο, κεφάλαιο ἀρχίζει μετὰ τὸν ἐντοπισμὸ βυζαντινῆς κεραμικῆς στὴ Δυτικὴ Μεσόγειο. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ τῆς ἐρευνας ἔχει μέλλον καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι στὸ μέλλον θὰ ἀσχοληθοῦν μετὰ αὐτὸ νέοι ἀρχαιολόγοι παρὰ τὴ σχετικὴ ἀμηχανία. Τὶ εἶδους σχέσεις καὶ ἀλληλοεπιδράσεις π.χ. ἔχει ἡ πολυποικιλία τῆς κεραμικῆς, πού ἡ μεσαιωνικὴ Δυτικὴ Εὐρῶπη μέσω τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν δομῶν της ἐπέβαλε, μετὰ τὴν ὁμοιογένεια καὶ τίς

1. *Recherches sur la céramique byzantine, Actes du colloque organisé par l'Ecole Française d'Athènes et l'Université de Strasbourg II (Centre de Recherches sur l'Europe Centrale et Sud-Orientale), Athènes 8-10 avril 1987* (éd. V. Déroche, J.-M. Spieser), BCH Suppl. XVIII, Ecole Française d'Athènes, 1989.

μικρές κατά τόπους παραλλαγές της κεραμικής, που το Βυζάντιο μέσω της επανάληψης και της αντιγραφής διέσωσε;

Στο δεύτερο θέμα **Μέθοδοι παραγωγής και τρόποι διακίνησης της μεσαιωνικής κεραμικής στη Μεσόγειο** οι κατευθύνσεις ήταν ποικίλες:

α. *Τρόποι παραγωγής.* Παρουσιάστηκαν με παραδείγματα από πολλές περιοχές της Μεσογείου εργαστήρια κεραμικής και ο τρόπος λειτουργίας των με βάση αρχαιολογικά ευρήματα και αρχειακές πληροφορίες. Στο σημείο αυτό έγινε και πάλι σαφές πόσο αδιάφορες για πληροφορίες είναι οι βυζαντινές γραπτές πηγές σε σύγκριση με τις λεπτομερείς δυτικές. Η συγκριτική ωστόσο σπουδή και των δύο θα έχει, πιστεύω, θεαματικές προσεγγίσεις για την κατανόηση σκοτεινών πλευρών της κεραμικής παραγωγής στο Βυζάντιο.

β. *Τρόποι διακίνησης.* Παρουσιάστηκαν πρωτοποριακές εργασίες με νέες απόψεις στον τομέα διακίνησης κεραμικών σε μικρές και μεγάλες αποστάσεις και ως προς τη γνώση του θέματος και ως προς την προχωρημένη μέθοδο, στηριζόμενες όχι μόνο σε αρχαιολογικό ή αρχειακό υλικό αλλά και σε ιστορικά, κοινωνιολογικά και αισθητικά κριτήρια. Επίσης, έτέθησαν προβλήματα κοινής όρολογίας, που η απάντησή τους φιλοδοξεί να συμβάλει στην ομογενοποίηση της έρευνας της μεσαιωνικής κεραμικής της Μεσογείου.

Στο τρίτο θέμα **Από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, από το Φοστάτ στην Κόρδοβα, 5ος-9ος αιώνας** παρουσιάστηκαν ευρήματα της πρώιμης αυτής μεσαιωνικής περιόδου, με κύριο στόχο τον έντοπισμό κέντρων παραγωγής και επιδράσεων. Το θέμα κάλυψε ή στρογγυλή τράπεζα με την προεδρία του John Hayes. Το ενδιαφέρον που προκάλεσε η τράπεζα αυτή, ο χρόνος που της αφιερώθηκε και το πλήθος των πληροφοριών που ανακοινώθηκαν δείχνει ότι η στρογγυλή αυτή τράπεζα θα πρέπει να έχει επιλεγεί σε κάποιο συμπόσιο.

Στο τέταρτο θέμα **Η βόρεια Αφρική, η Ανατολή και η Δύση**, εκτός από τη σύνθεση με θέμα την πολύχρωμη sgraffito κεραμική των Μαμελούκων της Αιγύπτου, που είναι ένα σχετικά άγνωστο κεφάλαιο με πρωτοποριακές επεκτάσεις, παρουσιάστηκαν διάφορα είδη ισλαμικής κεραμικής, μέσα από τα όποια διακρίνονται και σχέσεις στενές με τη βυζαντινή κεραμική. Παρουσιάσεις κεραμικών του Μαρόκου και της Τυνησίας δείχνουν πόση ανάγκη συστηματικής έρευνας έχει το πλούσιο αυτό και ενδιαφέρον υλικό.

Στο πέμπτο θέμα παρουσιάστηκαν **Νεότερα ευρήματα** από πολλές περιοχές της λεκάνης της Μεσογείου.

Γενικά συμπεράσματα:

1. Τα πέντε θέματα του συνεδρίου παρουσίασαν στην πράξη αλληλουχία μεταξύ τους και συμπλήρωσαν το ένα το άλλο με κύρια κατεύθυνση τη διερεύνηση των κέντρων παραγωγής και τους τρόπους διακίνησης των κεραμικών μεταξύ των περιοχών της Μεσογείου.

2. Η συνύπαρξη τίτλων αλλά και η γνωριμία για πρώτη φορά ανθρώπων που ασχολούνται με την κεραμική της Δυτικής Μεσογείου, με την κεραμική της Ανατολικής Μεσογείου και με την κεραμική του βυζαντινού κόσμου, η ανταλλαγή απόψεων, η φιλική συζήτηση ανάμεσά τους διεύρυνε τις απόψεις μας για την κεραμική της Μεσογείου στο σύνολό της και έδειξε ότι παρά τις διαφορές δεν υπάρχουν στεγανά στην παραγωγή και τη διακίνηση των κεραμικών.

3. Η σύγχρονη τεχνολογία προσφέρει ολοένα και περισσότερο βοήθεια στη διερεύνηση προβλημάτων που απασχολούν τη μεσαιωνική κεραμική της Μεσογείου. Αυτό διαπιστώθηκε από την παρουσία σχετικών εργασιών σε όλα τα θέματα, που απασχόλησαν το συνέδριο. Χρειάζεται όμως προσοχή μία χημική π.χ. ανάλυση πηλού δεν λέγει τίποτα αν δεν είναι συγχρονισμένη με αποδεκτή μέθοδο ή κυρίως αν δεν εντάσσεται σε κάποιο ευρύτερο πρόγραμμα μεγάλου κέντρου αρχαιομετρίας, το οποίο και τον εξοπλισμό έχει και στατι-

στικές έρευνες μπορεί να κάνει. Συνεπώς, με την καταγραφή των εφαρμοζομένων διαφόρων μεθόδων αρχαιομετρίας και τον καθορισμό συγκεκριμένων αρχαιολογικών ερωτημάτων, στην απάντηση των οποίων ή αρχαιομετρία καλείται να συμβάλει, ή προηγμένη τεχνολογική έρευνα των αρχαιοτήτων αποκτά κοινή γλώσσα και αυτοπεποίθηση και συμβάλλει στην αρχαιογνωσία.

4. Στα αρνητικά του συνεδρίου καταγράφηκε ή απουσία σοβαρής συζήτησης. Αυτό οφείλεται σε διαφόρους λόγους: Στην έλλειψη άνετου χρόνου λόγω βεβαρημένου προγράμματος, στα πλατιά και γενικά θέματα και στην έκπληξη και άμηχανία των συνέδρων λόγω συνύπαρξης θεμάτων από τη Δυτική Μεσόγειο, την Ανατολική Μεσόγειο και τον κόσμο του Βυζαντίου. Το φλέρετ ωστόσο συνεχίζεται.

Το συνέδριο προσέφερε στους συνέδρους πέραν της επικοινωνίας μεταξύ των άμεση έπαφή με τη βυζαντινή έφναλωμένη κεραμική χάρις στη διοργάνωση δύο σημαντικών εκθέσεων: Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού και τις Έφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων οργάνωσε σε αίθουσές του έκθεση βυζαντινών έφναλωμένων κεραμικών με έγχάρακτο διάκοσμο, από όλόκληρο τον έλλαδικό χώρο. Το Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα οργάνωσε έκθεση με αντιπροσωπευτικά βυζαντινά έφναλωμένα κεραμικά της συλλογής του, που έν πολλοίς προέρχεται από την Κωνσταντινούπολη. Και οι δύο εκθέσεις συνοδεύονταν από καταλόγους στην έλληνική και την άγγλική². Προσέφερε επίσης στους συνέδρους έπαφή με το βυζαντινό πολιτισμό έν γένει οργανώνοντας έπισκέψεις στα βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης, των Σερρών, που ήταν σημαντικό κέντρο παραγωγής έφναλωμένων κεραμικών στο 13ο-14ο αιώνα, τη μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών και την παλαιοχριστιανική Αμφίπολιν.

Το συνέδριο δέν θα μπορούσε να έλθει σε κάποια όλοκλήρωση χωρίς τη βοήθεια και ύποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και προσωπικά της Υπουργού Πολιτισμού, κ. Έλισάβερ Παπαζώη, ή όποια έθεσε το συνέδριο υπό την αίγίδα της και έδωσε έντολή το προσωπικό της Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης να άσχοληθή με την οργάνωσή του. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε το συνέδριο στο πρόγραμμα Ραφαήλ και χρηματοδότησε τη διεξαγωγή του. Το Έμπορικό και Βιομηχανικό Έπιμελητήριο Θεσσαλονίκης ένδιαφέρθηκε ένεργά για την πραγματοποίηση του συνεδρίου, φιλοξένησε τις εργασίες του για μία εβδομάδα στην ώραία αίθυσά του και έθεσε στη διάθεσή του τον έξοπλισμό για την ταυτόχρονη μετάφραση. Η Γαλλική Σχολή Αθηνών και ό Έλληνικός Όργανισμός Τουρισμού ένίσχυσαν οικονομικά το συνέδριο. Χωρίς τον έπαγγελματισμό του μεταφραστικού γραφείου της κ. Βερχάμι ή επικοινωνία του πολύγλωσσου και έξειδικευμένου αυτού συνεδρίου θα ήταν δύσκολη. Τέλος, το Ίατρικό Κέντρο της Express Service εκάλυψε διακριτικά τους συνέδρους κατά την παραμονή τους στη Θεσσαλονίκη.

Το συνέδριο δέν άπευθυνόταν μόνο στους έπιστήμονες και τους ειδικούς. Προσέφερε στους μαθητές του Λυκείου άμεση και άπτη έπαφή με την αρχαιολογική κληρονομιά της Μεσογείου, την έρευνά της, τη θέση της και τον έπαγγελματικό προσανατολισμό. Στους φοιτητές και τους νέους έρευνητές ύψηλου επιπέδου παραδείγματα μεθοδολογίας και τά

2. Βυζαντινά έφναλωμένα κεραμικά. Η τέχνη των έγχαράκτων. Υπουργείο Πολιτισμού, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, έπιστημονική έπιμέλεια Δήμητρα Παπανικόλα-Μπακιρτζή, έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 1999. Δ. Παπανικόλα Μπακιρτζή - Φ.Ν. Μαυρικού - Χ. Μπακιρτζής, Βυζαντινή κεραμική στο Μουσείο Μπενάκη, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 1999.

ἀποτελέσματά της καὶ θέματα ἔρευνας γιὰ τίτλους μεταπτυχιακῶν σπουδῶν ὡς καὶ γνωριμία μὲ πολλοὺς γνωστοὺς ἀρχαιολόγους. Στὸ πλατὺ κοινὸ μὲ ἐνδιαφέροντα ἔγκυρη ἐνημέρωση γιὰ ἓνα θέμα – βυζαντινὴ καὶ μεσαιωνικὴ κεραμικὴ τῆς Μεσογείου –, ποὺ προκαλεῖ ὀλοένα αὐξανόμενο ἐνδιαφέρον.

Τὰ πλεονεκτήματα αὐτὰ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ κέρδος τοῦ συνεδρίου ἀποκτοῦν διάρκεια μὲ τὴ δημοσίευση τῶν πρακτικῶν του, ποὺ ἔγινε δυνατὴ χάρις στὴ θετικὴ ἀπόφαση τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ νὰ συμπεριλάβει στὶς ἐκδόσεις του τὴ δαπανηρὴ ἐκτύπωσή τους. Ὁ ὄγκος καὶ ἡ ποικιλία τοῦ ὕλικου τιθασεύτηκε χάρις στὴν ὑψηλὴ ἐξειδίκευση καὶ τὴ σκληρὴ ἐργασία τῶν μελῶν τῆς Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων τοῦ Ταμείου. Θερμὲς εὐχαριστίες ἐκφράζονται στὸν πρόεδρο τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Πόρων καὶ Ἀπαλλοτριώσεων κ. Πάννη Σαβαλάνο, στὴ διευθύντρια τῆς Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων του κ. Ντιάνα Ζαφειροπούλου, στὴν κ. Ρούλα Παννουλάκη, ποὺ εἶχε τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια, στὶς κ.κ. Μαρία Καζάκου καὶ Ἀριάδνη Φιορέτου, ποὺ εἶχαν τὴν ἐπιμέλεια τῶν κειμένων, καὶ στὴν κ. Εὐαγγελία Κυπραίου, πρώην διευθύντρια τῆς Διεύθυνσης Δημοσιευμάτων, ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἀρχικὴ ἐπεξεργασία τοῦ πρὸς ἐκτύπωση ὕλικου.

Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ

Ἐφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης